

BİR ARADA YAŞAMANIN TEMELLERİ*

Şaban KARASAKAL**

Öz

İnsan, bu dünyaya tek başına gelen, fakat diğer insanlarla birlikte yaşayan sosyal bir varlıktır. Toplum içerisinde birlikte yaşayan insanların farklı inanç, iş ve görevleri olduğu gibi, insanlar farklı ırk, renk, dil, cinsiyet ve kabilelere sahiptirler. Farklı özelliklere sahip insanların yaşadığı toplumda, bir arada yaşamının getirdiği bir takım vazifeler ve sorumluluklar bulunmaktadır. Farklı inanç, ahlak ve davranışlara sahip insanların aynı toplumda huzur ve barış içerisinde yaşaması, güvene dayalı bir toplum oluşturulması için bir takım ilkelerin temelde kabul edilmesi gerekmektedir.

Kur'ân'da mevcut bilgiler ana hatlarıyla, insan-Allah ilişkisi, insan-kâinat ilişkisi ve insan-insan ilişkileri hakkındadır. Kur'ân-ı Kerîm'i dikkatle inceleyen, temel işlev ve hükümlerini tetkik eden bir kişi, onun sadece indirildiği Arap toplumuna değil, kıyamete kadar gelecek olan tüm fert ve toplumlara hitap ettiğini, insanların ferdi ve toplumsal temel ihtiyaç ve sorunlarına cevap verebilecek nitelikte olduğunu görecektir.

İnsanın kendisiyle veya diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde barışın ve güven ahlakının hâkim olabilmesi için toplumda fertler arasında *ma'rûf, müriüvvet, hilim, adâlet, takvâ, birr, emniyet, hasene*

* Bu makale, 01-02 Ekim 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen "Kur'an ve Sünnet Rehberliğinde Bir Hizmet Hareketi: Müsbet Hareket" konulu "XI. Uluslararası Bediüzzaman Sempozyumu"unda sunulan "Kur'ân'a Göre Müsbet Hareketin Temelleri" başlıklı tebliğin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şekliyle ibarettir.

* Doç. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
skarasakal@hotmail.com.tr

Geliş Tarihi: 12.01.2019

Kabul tarihi: 22.12.2019

ORCID : 0000-0001-9275-4456

ve *sulh* gibi hususların özel bir yeri vardır. Çünkü bu vb. kavramların neticesi olan davranışlar, sadece kendi anlam alanları ile ilgili değil, yerine göre ahlâk, itikad, ibadet, hukuk gibi başka alanlardan birini ya da bir kaçını ilgilendirmektedir. Bu açıdan bu kavramlarla ve neticesinde hâsıl olan davranışlarla *müsbet hareket* iç içedir.

Bu çalışmada bir arada yaşamının temelleri *ma'rûf* kavramı ekseninde âyetler ve hadisler ışığında değerlendirilecektir. Ayrıca Bediüzzaman'ın, *Risale-i Nur Külliyyatı*nda toplumsal ve beşeri ilişkilerle ilgili ortaya koyduğu “müsbet hareket” kavramı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, insan, toplum, müsbet hareket, Bediüzzaman, *ma'rûf*,

Fundamentals of Living Together

Abstract

Man is a social being who is born alone but who lives with other people. Even though people who live together in a society may have dissimilar beliefs, occupations and missions; and may belong to different races, skin colors, languages, genders and tribes, there are some kinds of duties and responsibilities imposed by the society. Therefore, certain principles should be considered as essential for the coexistence of the people in the same society in peace and security and mutual trust,

The main topics of the Quran are basically about the relationships between human beings and Allah; human beings and human beings; human beings and the universe. As we examine the Qur'an carefully, we understand that it addresses all people and societies for all ages until the doomsday, and that it is capable of responding to people's basic needs and problems.

There is a special place of certain concepts like *ma'rûf*, *muruvve*, *hilm*, *justice*, *taqwa*, *birr*, *safety*, *hasene and peace* in maintaining peace and trust in the relationships of man with himself and other individuals.

because behaviours resulting from these concepts concern not only their own meaning areas, but also other areas such as morality, creed, worship and law as well. From this viewpoint, positive action is closely related to these concepts and behaviours appearing as a result of them.

In this study, we would like to examine some ayaths and hadiths in terms of the ma'rûf concept. In addition, the concept of positive action used by Bediuzzaman in relation to the social and human relationships will also be examined.

Key Words: the Qur'an, human being, society, positive action, Bediuzzaman, ma'rûf.

Giriş

Kur'ân, insanlık için huzur ve mutluluk kaynağı olarak gönderilmiş bir kitaptır. Kurtuluşu onda bulmak isteyen herkese mesajı açıktır. Muhteva itibariyle hem insanın sosyal bir varlık olarak ihtiyaçlarını gidermeyi hedef almış, hem de insanla kâinatı buluşturup kâinata ibret nazarıyla bakmasını ondan istemiş, hatta bu bakışı ibadetle eş değer saymıştır. Sosyal bir varlık olan insan, ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayacağı için daima insanlarla birlikte yaşamaya mecburdur. İnsanların yaratılıştan gelen ihtiyacı olan birlikte yaşama özelliği, psikolojik olduğu kadar, sosyal ve iktisadî bir gereklilikten de kaynaklanmaktadır (Bardakoğlu, 2010:II/56). Toplum halinde bir arada yaşayan insanların, aralarındaki ilişkilerin, birçok boyutu vardır. İnsanların, farklı seviye ve sıklıkta olmak üzere, birbirleriyle akrabalık ve komşuluk münasebetleri, beşeri, medeni ve kültürel münasebetleri, siyasi ve ticari münasebetleri vardır (Çetiner, 2007:363). Pek çok ayet ve hadiste toplumsal hayatı düzenleyen hükümlerin konulması, insanın sosyal bir varlık olduğu kabulünün bir sonucudur. Toplumda müsbet hareketin, barışın ve bütünlüğün doğası, inanç alanındaki birlik veya dini

terim ile tevhîddir (Atalay, 2015:64). Bu manada sosyologların geneli de toplumların ortak inançla ayakta kaldıkları konusunda fikir birliği içerisinde dirler (Aron, 1986:309).

Son üç asırdır tüm dünyada savaşlar ve değişik sebeplerle yaşanan çatışmaların sebep olduğu trajediler artarak devam etmektedir. İkinci dünya savaşından sonra tüm dünyada farklı din, dil, ırk ve etnik yapıya sahip insanların aynı coğrafyada birlikte yaşamalarını temin etmek için bir takım sözleşmeler yapılmış, müesseseler ihdas edilmiştir. Ancak bu yapılanlar dini, ahlaki ve kültürel alt yapı ile desteklenmediği için beklenen neticeyi vermemiştir. Buna karşılık İslam'ın yeryüzündeki çeşitli milletleri bunca ruhsal ve fiziksel yapı farklılıkları ve çıkar çatışmalarına rağmen bir araya getirip kendi etrafında toplayabilecek bir projesi var mıdır? Bugün için tarihteki bu başarılarına bakarak insanlığın pratik ve acil çözüm bekleyen uluslararası boyutlardaki sorunların çözümü konusunda İslam'ın insanlığa örneklik sunma şansı var mıdır? Evet, İslam grup içerisinde kültürel tecanüsün gerçekleştiği, eşitlik ve samimiyet esasına dayalı yürütülen şahsî münasebetler örgüsünün kurulduğu ve ilâhî esaslara göre şekillenen bir hayat ideali etrafında birliğin tesis edildiği bir ümmet projesini tarihte gerçekleştirmeyi başarmıştır (Hodgson, 1993:I/280).

Nerede yaşarsa yaşasın bütün insanların barış içerisinde birlikte var olmalarına dair sunulacak her türlü proje ve çalışma, insanın manevi yüceliğini önceleyen bir bakış açısına sahip olması gerekmektedir. Bu anlamda dünya üzerinde yaşayan dinlerden, müsbet hareketin neticesi olan barış ve huzura en önemli katkıyı, sunduğu mesajlar ve tarihsel tecrübesiyle İslam dini verebilir. Çünkü İslam dininin, bütün insanların aynı kökten geldikleri ve tarağın dişleri gibi eşit olduklarını, Beyazın Siyaha, Arab'ın Acem'e üstünlüğünün inanç esasına dayanan "kardeşlik

prensibi” (Hanbel, 1421/2001:38/474) bugün de, etkili prensiplerden birisidir.

İnancı, düşüncesi, dili ve ırkı farklı insanlardan oluşan bir toplumda birlikte yaşamının, sosyal yardımlaşma ve dayanışma açısından gerekli olmasına karşılık, getirdiği bir takım sorumluluklar, hak ve görevler de vardır. Bu görev ve sorumlulukların yerine getirilmeyip temel haklara riayet edilmemesi, toplumda bir takım problemler oluşturur. Mesela bazı insanlar, iç dünyaları itibariyle kötü duygulara sahiptir. Bütün işleri, insanlık âleminde kargaşa çıkararak, dalalet bataklığındaki şerler ve habis ahlaklardan lezzet alır, zulmün karanlığındaki zararlardan ve cinayetlerden zevk duyarlar (Nursî, 2006a:91). Bu sebeple yeryüzünün en saygın varlığı olan insanlar, bu sorunlarla karşılaşmasınlar diye her topluma bir peygamber gönderilmiş, peygamberleri vasıtasıyla insanlara rehberlik edilmiş ve insanların toplum içinde yaşarken uymaları gereken bir takım kurallar ortaya konulmuştur. Kur’ân, insanlığın başlangıçta tek bir ümmet olduğunu, zamanla ayrılığa düştüklerini, ayrılıkları ortadan kaldırmak üzere peygamberler gönderildiğini, buna rağmen insanların farklı şekillerde inanmaya devam edeceklerini bildirir (Bakara, 2/253; Yunus, 10/19).

Aslında insanların ötekine ilişkin tüm tavırları, her zaman, “başka insanlara karşı nasıl davranmalı?” şeklindeki, felsefi veya ahlâkî bir soru olmuştur. Bütün büyük dinlerin evrensel ilkesi olan “*Kendin için istediğini başkası için de istemedikçe mü’min olamazsın.*” (Buhârî, 1981: İmân, 7; Müslim, 1981: Fedâilu’s-Sahabe, 204) hadisi bu sorunun en iyi cevabını oluşturduğu gibi müsbet hareket için de en iyi kültürel bir zemin hazırlar.

1. Müsbet Hareketin Dini Temelleri

Müsbet hareketin dini temellerine geçmeden önce makale boyunca sık kullanacağımız *teâruf* kavramının anlam alanını vererek konuya giriş yapalım. “Teârûf” kelimesi lügat olarak, “bir şeyin kokusunu almak” anlamına gelen “a-r-f” kökünden türemiştir. Kavram tefâül kalıbında terim olarak, insanların karşılıklı olarak birbirlerini tanıması, bir şeyin izi üzerinde derinlemesine tefekkür ve tedebbür etmek suretiyle, o şeyin hakikatini idrak etmek demektir. İlim kavramından daha özel anlamlar içeren marifet ve irfan kelimeleri ile aynı kökten türemiş olan “teârûf” kavramının zıddı ise, karşılıklı olarak birbirlerini inkâr etmek, yadırgamak, küçümsemek ve tanımamak anlamındaki tenâküddür (Isfehânî, 1986:496).

Ma’rûfa gelince, bu kelime, bildi tanıdı anlamına gelen “a-r-f” fiilinin mastarı olan örfün kelimesinin ismi mefûlûdür ve lügat/etimolojik olarak bilinmeyen (nekrin) zıddı anlamında bilinen demektir. İstilah olarak ma’rûf ise, akılla idrak edilen, şer’an (mevcut hukuk açısından) sakıncasız olan, iyi, güzel, uygun tutum/davranış veya kısaca sağ duyuşsal kabuller anlamına gelmektedir (Dumlu, 1994:33-44). Ma’rûf kelimesi Kur’ân’da 39 yerde geçerken, bunların 36’sının Medenî sûrelerde yer alması (Abdülbaki, 1982:458-459), genellikle Medenî sûrelerde söz konusu olan hukukî âyetlerle ma’rûfun ilişkisi, toplumda müsbet hareket etmenin önemi açısından oldukça anlamlıdır (Eyüpoğlu-Okuyan, 2008:202).

İnsanın kendisiyle veya diğer insanlarla kurduğu ilişkilerde müsbet hareketin hâkim olabilmesi için, toplumda fertler arasında *ma’rûf*, *mürüvvet*, *hilim*, *adâlet*, *takvâ*, *birr*, *emniyet*, *hasene ve sulh* gibi hususların özel bir yeri vardır. Çünkü bu vb. kavramların neticesi olan davranışlar, sadece kendi anlam alanları ile ilgili değil, yerine göre ahlâk, itikad, ibadet, hukuk gibi başka alanlardan birini ya da bir kaçını ilgilendirmektedir. Mesela hukukla güveni birbirinden ayırmak güçtür. Çünkü İslam dini

açısından düşünecek olursak hukuk açısından yasak olan hususlar, güven toplumunun oluşmasında ahlak alanında da yasaklanmıştır. Öte yandan güven ahlâkı ile iman ya da din alanını birbirinden ayırt etmek neredeyse imkânsız gibidir. Zira her ahlakî hüküm, bir inanmadır. Bir insanın, mesela yumuşak, hilim sahibi, adaletli, barışçı ve barıştırmacı olmasını sağlayan husus, bütün bu özelliklerin iyi ve gerekli olduğuna inanmasıdır (Çağrı, 2006:37-38). Yani toplumda, *ma'rûf, mürüvvet, hilim, adâlet, takvâ, berr, emniyet, hasene ve sulh* gibi davranışların, fertler arasında yaygınlaşması neticesinde bu davranışlar, bir güven ortamı oluşturmaya sebep olurlar. Bu açıdan zikredilen kavramlar ve neticesinde hâsıl olan davranışlarla müsbet hareket iç içedir.

İslam, yalnız bireysel hayatla ilgili değil, toplum düzeniyle ilgili olarak da önemli ilkeler koymuştur. Bu ilkeler içerisinde ahlâkî olanlar geniş bir yer tutar. Bu ilkelerle ilgili gerek Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde, gerekse bu iki kaynağa dayanarak yorumlar yapan Risale-i Nur külliyatı gibi eserlerde çok zengin bilgiler bulunmaktadır. Toplumda huzur ve sükûnun hâkim olabilmesi için, “uhuvvet, muhabbet, şefkat, sabır, tesanüd, asayiş muhafaza, kendi mesleğine yoğunlaşmak, tevekkül, batılı tasvir etmemek, ittifak, inşa etmek” gibi kavramların toplumda yerleştirilmesi gerekmektedir. Bunun karşısında da toplumda, “fitne, gıybet, adavet, garaz, haset, inat, tenkit hastalığı, ümitsizlik, tarafgirlik” gibi hasletlerle de mücadele edilmelidir. Çalışmamızın bu noktasında müsbet hareketin temellerini teşkil eden hususları öncelikle Kur'ân, sonra da hadislerden misallerle inceleyeceğiz.

1.1. Müsbet Hareketin Kur'ân'daki Temelleri

Allah tarafından vahiy yolu ile Hz. Peygamber'e indirilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber tarafından eksiksiz bir

şekilde insanlara tebliğ edilmiştir. Kur'ân, bu yönü ile kendisine inanan her bir fert için bir inanç ve hayat rehberidir. İnsanlık için barış düzenini kuran Allah, hayatın hangi alanına ilişkin olursa olsun, bütün erdemlerin, bir bakıma onlara sahip olan bireyi yüceltmeyi ve gerçek anlamda insan yapmayı amaçlamasını dilemiştir.

Kur'ân'da mevcut bilgileri ana hatlarıyla incelediğimiz zaman, bu bilgilerin kısaca, insan-Allah ilişkisi, insan-kâinat ilişkisi ve insan-insan ilişkileri hakkında olduğunu görürüz (Yazır, ts:I/17-18). İnsanı ve hayatını kendisine konu edinen bu ilahi mesajda, Allah'ın, insanın ve evrenin çeşitli yönleri ile tanıtıldığı bilgiler yer alır. Bu bilgiler; bilimsel formüller ve terimler kullanılarak anlatılmaz, Kur'ân dili ile sunulur (Kırca, 1998:34-60). Kur'ân-ı Kerîm'i dikkatle inceleyen, temel işlev ve hükümlerini tetkik eden bir kişi, onun sadece indirildiği Arap toplumuna değil, kıyamete kadar gelecek olan tüm fert ve toplumlara hitap ettiğini, insanların ferdî ve toplumsal temel ihtiyaç ve sorunlarına cevap verebilecek nitelikte olduğunu görecektir (Duman, 1996:115-116). Ancak her şeyi Kur'ân'da arayıp da "Kur'ân'da şu bilim veya kavramlar yok" demek, en hafif ifadesiyle Kur'ân'ı layıkıyla tanımamanın ifadesidir (Kırca, 1996:22-23; 2000:186).

Kur'ân, insanlar için öncelikle hidayet kaynağı olduğunu, bizzat kendisi bildirmektedir (Bakara, 2/185 Âl-i İmrân, 3/4). Mekke'de İslam çoğunlukla ana ilkeleri tebliğ etmek ve müminleri ahlaken eğitmekle ilgileniyordu. Fakat Hz. Peygamber'in (sas), Müslümanların tüm Arabistan'dan gelip yerleştiği ve Ensar'ın yardımıyla küçük bir devletin kurulduğu Medine'ye hicretinden sonra, tabî olarak Kur'ân sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve hukukî problemlere de temas etmeye başladı. Mesela Medine'de nazil olan Bakara suresinin yarıdan fazlası, toplumda kaynaşma, dayanışma ve problemlerin

çözümünü sağlamaya yarayan ilke ve düzenlemelerden oluşur. İman, kimlik ile alakalı olduğu halde, ahlak ve bununla ilgili tutum ve davranışlar, kişilikle alakalıdır. Bir kişinin Müslüman kimliğine sahip olabilmesi için, iman etmesi yeterli olduğu halde, Müslüman bir kişiliğe sahip olabilmesi için yeterli olmamaktadır. Bunun içindir ki Kur’ân, bir taraftan bireyin kimliğini hedef alırken, diğer yandan o bireyin kişilik kazanmasına yönelik bilgiler vermekte, ilke ve kurallar getirmekte, özellikle Hz. Peygamberin hayatını, örnek alınması gereken bir hayat tarzı olarak takdim etmektedir (Ahzab, 33/21).

Allah, kime karşı yapılırsa yapılsın, kişinin yaptığı iyilikler veya kötülükleri, öncelikle kişinin kendisine yapılmış saymaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de iyi bir iş yapanın kendi lehine, kötü bir iş yapanın da kendi aleyhine iş yapmış olacağı (Fussilet 41/46) bildirilmektedir. İnsanlar ve toplumlar arası ilişkilerde hak, adalet, eşitlik, merhamet ve tolerans gibi ilkeleri kendisine referans alan İslam dini, inananlarla savaşmayıp barış teklifinde bulunan (bkz. Nisâ, 4/90) “öteki” kişi, grup ve toplumlara düşmanca tavır içerisine girmenin ve zulmün hiçbir türüne izin vermemektedir (Atalay, 2015:7-9).

Toplumda müsbet hareketin nasıl bir netice vereceğini ifade eden Fussilet Suresi 33. âyette, iyilikle kötülüğün bir tutulamayacağı vurgulandıktan sonra, kötülüğün iyilikle önlenmesi istenmekte, bu durumda aralarında düşmanlık bulunan kişilerin sanki candan bir dost olacakları ifade edilmektedir. Böylelikle toplumda müsbet hareketin temel ahlâkî ilkesi ortaya konulup; bu ahlâkî yüceliklere ancak sabırlı ve iyilikten nasibi olanların ulaşabileceği belirtilir (Işık, 1996:13/229). Ayrıca, hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden olunması gerektiği ve bir topluluğa olan düşmanlık duygularının kişileri adaletsizliğe sevk etmemesi gerektiği (Mâide, 5/8) bildirilmektedir. Ayrıca bu adalet ilkesinden başka, insana güler yüz göstermek, yoldaki

dikeni kaldırmak gibi en basit anlamda dahi olsa her iyiliği sadaka sayan İslam dini, pek çok temel insan hakkı ihlalinin yaşandığı günümüzde, bütün dünyanın mutluluğu için son derece önemli olan müsbet hareketi, paylaşmayı, yardımlaşmayı ve her canlıya merhamet etmeyi iman borcu saymaktadır.

Bütün insanlara Allah'tan merhamet dileyen bir anlayışın, egemen olduğu bir dünya, herkes için yaşamaya değer bir âlemdir. Bunun karşısında, kendi dünya görüşünü paylaşmayan, kendisi gibi yaşamayan insanların, yanından geçmesini bile hazmedemeyen modern çağın mantalitesi bulunmaktadır. Toplumsal huzur adına elbette ilk anlayış insana huzur vermektedir. Cinsel, ırkî ve dinî farklılıkların oluşturduğu eşitsizliğin pratikte sosyal hayatı tümüyle eşit ve adil olmayan bir tarzda şekillendirdiği ortamda nazil olan Kur'ân, fizikî farklılıkların ilâhî bir iradeye ve beşerî maslahata matuf olduğunu bunun da *teâruf* yani tanışmak olduğunu vurgulamakla (Hucurât, 49/13) işe başlamıştır.

Böylece her türlü farklılığa rağmen insanlığın biyolojik ve tarihsel birliğine dikkatleri çekerek insanî kardeşliğin ve dolayısıyla müsbet hareketin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Hucurât, 49/13. âyetteki *teâruf* kelimesi konuya ışık tutan önemli bir odak terimdir. Bu terim biyolojik, antropolojik, sosyolojik, kültürel ve siyasî boyutlarıyla derinliğine incelenmeye ihtiyaç duyulmaktadır (Atalay, 2015:121). Âyette ifade edilen “*teârûf ve teâvün*” düsturunun beyanında Said Nursî, âyette ifadesini bulan şube ve kabilelere ayrılmanın *teârûf/ tanışma* ve *teâvün/yardımlaşma* için olduğunu, yoksa birbirini inkâr ve düşmanlık için olmadığını (Nursî, 2006:345) ifade etmektedir.

Bütün insanların erkek ve kadından yaratıldıklarını sıkça vurgulayan Kur'ân, onlar arasındaki fizikî (dil, etnik, kültür, ırk) farklılıkların, beşerî bir irade ile değil, ilâhî bir inşa ile oluştuğunu

ve bunun da kutsal birer işaret olan kozmik yapıdaki farklılığın bir başka boyutunu teşkil ettiğini belirtmektedir. Söz konusu farklılığın insanlar arasında herhangi bir üstünlüğe veya düşüklüğe gerekçe olamayacağını özellikle bildirmektedir. Kur’ân’ın bu evrensel mesajının, fizikî ayrılıklar sebebiyle gruplar ve toplumlar arasında derin kastların oluştuğu, insanî eşitsizliğin toplumsal hayatta en etkin belirleyici öge olduğu bir döneme rastlaması, beşer tarihinde büyük bir inkılap yapmıştır. Kur’ân bireysel ve toplumsal rollerin ırklara ve soylara bağlanması tarzındaki ayrıcalıkları reddederek insanların köken birliği itibarıyla eşit olduklarını, onların “seçilebilir” olmayan özelliklerinden dolayı üstünlük iddialarında bulunmalarının, dinî ve reel hiçbir dayanağının olamayacağını açıklığa kavuşturarak, övgü ve üstünlük ölçütü bağlamında “seçilebilir” olan takva değerini, “tercih imkânı olmayan” neseb yerine koymuştur (Zemahşerî, ts:III/569).

İbn-i Cinnî’nin, ilgili âyeti “li te’rifü” şeklinde okuyarak; *“böylece neye muhtaç olduğunuzu (kokusunu alırcasına) yakından bilirsiniz”* (İbn-i Cinnî, 1982:II/280; Âlûsî, ts:XXVI/162) diye tefsir etmesi, konuya farklı bir boyut eklemektedir. Aynı noktaya dikkat çeken Cevheri ise, buradan hareketle toplumsal bir proje geliştirmeye çalışır. Bu projeye göre İslam dünyasında, Müslümanlar arasındaki sorunları ıslah edecek bir “muslih (arabulucu) grup” ve diğer milletlerle karşılıklı diyalog kuracak, onları bütün yönleriyle tanıyıp, kendilerini de onlara tanıttak entelektüel yetenekleri gelişmiş organizeli bir topluluk bulunması gerektiğini söyler (Tantavi, ts:XXII/240).

Ayetle ilgili olarak:

“teâruf olmadan karşılıklı dayanışma, kaynaşma ve ortak bir bilinç elde edilemez. Yoksa bu farklı kılınma, beyaz ve siyah gibi fizikî özelliklerle, birbirlerine karşı övünmeleri, bazısının diğerlerini köleleştirme, insanın insanı

kullanması ve bir kavmin diğerlerine karşı üstünlük duygusuna yönelik olamaz. Çünkü bu tür saplantılar karada ve denizde fesadın zuhuruna, kültürün ve neslin helakine (Bakara, 2/205), devanın derde inkılâbına götürür.” (Kasımî, 1957:XV/5469; Merâgî, 1953:XXVII/143) şeklindeki yorum, konumuz açısından oldukça önemlidir.

Ferdin ve toplumun hayatındaki tevhid anlayışını anlamlandıramayıp ümmetin ihtilafının rahmet olması hadisini farklı yorumlayanlara karşı Bediüzzaman, ümmetin ihtilafının rahmet olması hadisinde ifade edilen ihtilaf müsbet anlamdaki ihtilafıdır. Herkes, başkasının anlayışını tahrip ve iptal etmeye değil, kendi anlayışının ilerletmeye gayret eder. Hatta başkalarının anlayışını tamamlama veya ıslah etme gayreti içinde olunmalıdır. Birbirine karşı kin, düşmanlık ve tahribe sebep olan menfi ihtilaf ise hadise göre reddedilmiştir. Çünkü birbirleriyle kavga edenler müsbet hareket edemezler (Nursî, 2006:286) demektedir.

1.2. Müsbet Hareketin Hadislerdeki Temelleri

Bütün peygamberlerin kuşatıcı dünyasını Hz. Peygamber’in şahsında ifade edecek olursak öncelikle, “Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik” (Enbiya 21/107) âyetini göz önünde tutmamız gerekmektedir. Âyette kullanılan “âlemler” lafzı ile sadece Arap, sadece Müslüman, hatta sadece insan değil, ama bütün âlemler kastedilmektedir. Bütün insanları tarağın dişleri gibi eşit gören anlayıştan daha kapsamlı bir dünya görüşü olamaz. Uhud Savaşı’nda çok zorlandığı esnada, ashabının düşmana beddua edilmesi taleplerine, kendisinin lanetçi olarak değil, rahmet peygamberi olarak gönderildiği (Müslim, 1981:Birr, 87) cevabını vermesi, Hz. Peygamber’in, savaşı bile rahmete dönüştürdüğüünün ifadesidir. Hz. Peygamber, meşru müdafaa için savaş meydanına giderken bile, bölgenin, bu

bölgedeki halkın ve her şeyin iyiliğini isteyip, onların kötülüğünden Allah’a sığınma duası yapar ve yapılmasını tavsiye ederdi (İbn-i Hişâm, 1971:III/343)

Ağır hakaretlerle kovulduğu, saldırılara maruz kaldığı Tائفte, gözyaşları içinde ellerini açarak; *“Allah’ım; zayıfım, güçsüzüm, herkes beni hor görüp aşağılıyor. Ey herkesin zayıf görüp dalına bindiği zavallıların Rabbi olan Allah’ım! Her taraftan kuşatıldım, çaresiz ve kimsesiz kaldım. Beni kime emanet ediyorsun Rabbim?!”* diye dua yaptığı sırada, Cebrail (as)’ın iki dağı birbirine kavuşturup, O’na bu muameleyi yapanların helak edilmesi teklifine Hz. Peygamber, *“Rabbimden, onların soyundan Allah’a kulluk eden ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayan bir nesil getirmesini dilerim”* (Buhari, 1981: Tevhîd, 9; Müslim, 1981: Cihâd, 39/111) diye karşılık vererek, her cins ve tip insanla barış içerisinde da bir arada yaşamak arzusunu ifade etmişti.

Veda hutbesinde de temel insan haklarının dokunulmazlığını ilan ettikten sonra: *“benden sonra birbirinin boynunu vuran kâfirlere dönüşmeyin”* (Buharî, 1981: Hac, 132; Edeb, 43) buyurmuştu. Buna göre, müsbet hareketin birinci özelliği olan, insanın temel haklarına saygı göstermek, kâfirle Müslümanı ayıran en önemli özelliktir. Vazife-i ilâhiye karışmadan, asayışı muhafazayı netice veren, müsbet iman hizmeti içinde her bir sıkıntıya karşı sabırla, şükürle davranmak (Nursî, 2011:249) müsbet hareket etmektir. Bediüzzaman aynı yolda yürümüş ve kendisine her türlü zulmü ve haksızlığı reva görenler hakkında ‘şefkat’ itibariyle; bir mâsuma zarar gelmemesi için, kendisine zulmeden cânilere, değil ilişmek; belki beddua ile de mukabele edemediğini (Nursî, 2011:376) söylemiştir.

Cahiliye döneminde hile, zulüm, savaş ve fitne üzerine yardımlaşmak amacıyla yeminleşerek ittifaklar kurulduğu gibi,

mazlumlara yardımcı olmak gibi iyi amaçlar için yardımlaşmak üzere teşkil edilen ittifaklar da mevcuttu. Bu tür ittifaklar yapanlara *halîf* denilirdi (İbn-i Manzûr, 1968:IX/52; Önkâl, 1993:VIII/35). Hz. Peygamber (sas), “*Cahiliye döneminde iyilik üzere yardımlaşmak amacıyla yapılan hilfleri/ittifakları, İslam ancak daha da güçlendirir*” (Buhârî, 1981:Edeb, 67; Müslim, 1981; Fedâilü’s-Sahâbe, 204) demiştir.

Bilindiği üzere hicretten sonra Medine’de, Müslümanlar, Yahudiler ve müşrik Araplar olmak üzere inanç eksenli üç farklı toplumsal yapı oluşmuştu. Ne var ki, bu türden bir toplumsal yapılanma yarımadanın kadim geleneğine yabancıydı. Zira Medine’deki İslam cemaati ile kan ve akrabalık bağına dayalı kabîlevî yapılanma aşılmış ve coğrafi, kültürel ve etnik kökeni tamamen birbirlerinden farklı insanlardan müteşekkil yeni bir toplum tipi ortaya çıkmıştı. Bu dini gruplar, Medine Anayasasında, açık şekilde de ilan edilmiştir. “*Kureyş ve Yesrib’in inananları, onlara tabi olan, onlara katılan, onlarla beraber cihat edenler, diğer insanlardan ayrı bir ümmettirler.*” Gerçi aynı vesikanın ileriki bölümlerinde “*ümme*” kavramı biraz daha genişletilerek, “*Benî Avf Yahudileri, mü’minlerle beraber aynı ümmettirler, Yahudilerin dinleri kendilerine, Müslümanların dinleri de kendilerinedir*” (Hamidullah, 1969:44; 1981:128) şeklinde yer alırken, Hristiyan, Yahudi, Sabî ve Mecûsîlere de bu üyelik hakkı tanınmıştır. Sahabiler de bu temel düşünceye bağlı kalarak mesela daha sonraki dönemlerde karşılaştıkları farklı dinlere mensup fert ve gruplara bu hakkı tanımakta herhangi bir sakınca görmemişlerdir (Hamidullah:1981:162-163).

Bu vb. hadislerdeki ifadeler ve uygulamalar, asrımızda insanların geleceklerini çalanlara Hz. Peygamber’in verdiği bir insanlık dersidir. “*İki Müslüman kılıçları ile vuruştığı zaman öldüren de ölen de cehenneme atılır.*” Hadisi rivayet eden sahabe,

Hız. Peygambere “Ey Allah’ın Elçisi! Katilin cehenneme atılmasını anladım. Öldürülen niçin cehenneme atılıyor?” diye sordum. Hız. Peygamber, “Çünkü öldürülen de arkadaşını/vuruştığı kimseyi öldürmeye hırslı ve azimli idi” buyurdu” demiştir (Buhârî,1981: Diyât, 1).

Elmalılı Hamdi Yazır, dinde zorlamanın olmadığını bildiren Bakara, 2/256. âyetini, “Zorlama denen şey dinde yoktur; bu, dine uygun bir davranış şekli değildir.” (Yazır, ts:I/860) şeklinde tefsir eder. Bu âyetin içerdiği mesaj, Hız. Peygamber (sas)’in farklı dinlere mensup insanlarla yaptığı sözleşmeler veya gönderdiği mektuplarda da yer almaktadır. Mesela Medine’nin ilk günlerinde yazdırdığı ünlü sahifede: “Yahudiler için kendi dinleri, Müslümanlar için de kendi dinleri vardır” (İbn-i Hişâm, 1971:II/241; İbn-i Kesîr,1971:II/320) denilmektedir. Keza daha sonraları Himyer Meliklerine veya Yemenlilere gönderdiği mektuplarda ise: “Yahudi ve Hıristiyanlardan her kim Müslüman olursa o, müminlerdendir. Onların lehine olan onun da lehinedir, aleyhine olan onun da aleyhinedir. Ama kim ki Yahudilik veya Hıristiyanlık üzere kalırsa, o da dininden döndürülemez” (İbn-i Hişâm, 1971: IV/236; İbn-i Kesîr, 1971:IV/146) denilmektedir. Necrân papazlarına gönderdiği mektupta da: “Papaz papazlığından, rahip rahipliğinden, kâhin kâhinliğinden değiştirilmeyecek, sahip oldukları hak ve yetkilerinden hiçbirini alınmayacak. Onlar kendi cemaatlerine nasihat edip, onları ıslah edip kendilerine zulmetmedikleri sürece Allah ve Resulünün himayesi altındadırlar.” (İbn-i Kesîr, 1971:IV/106) ifadeleri yer almaktadır.

Bütün insanları içine alan kuşatıcı bir anlayışın egemen kılınabilmesi ve müsbet hareket zemini oluşturabilmek için, önce insanın düşüncelerini, niyetlerini ve mantalitesini buna uygun hale getirmek gerekir. Bunun için de önce insanın kendi şahsında iki problemi halletmesi gerekir: Bunlardan ilki düşünce

dünyasına, kafasına ve niyetine, başkalarının varlığını ve eşit yaşam hakkına sahip olduklarını ön şartsız olarak kabul eden bir anlayışı hâkim kılması gerekir. İkincisi de menfaatlerini hak ve adalet sınırının ötesine geçirmemesi gerekir. Hz. Peygamber bu hususta “Allah’tan hakkıyla hayâ ediniz” dediği sırada, ashabın; “Allah’a hamdolsun, bizler Allah’tan hayâ ediyoruz” şeklindeki sözleri üzerine şu karşılığı vermişti: “Bu, sizin anladığınız gibi değildir. Allah’tan hakkıyla hayâ etmek, kafayı ve içindekini, mideyi ve içindekini korumakla, bir de ölümü ve ölümden sonra başına gelecek olan belaları hatırlamakla olur.” (Tirmizî, 1981:Kıyamet, 25)

Şüphesiz ki kafa, gerek taşıdığı fikirler, kafadaki organlar itibariyle iyi ve kötü her türlü düşüncenin, niyetin, inancın ve davranışın merkezidir. İnsanın fikrî yapısı kafada oluşur. İşte insan “kafayı ve içindekini korumakla”, kafadaki bütün organları, hatta kafadaki fikirlerini ve niyetlerini bile hak ve adalete aykırı olmasından koruması kastedilmiştir. Aynı şey, mide ve o bölgeye yerleştirilen uzuvlar için de söz konusudur. Mide denince, menfaat, çıkarıcılık ve ihtiraslar akla gelir. Uluslararası ilişkilerde eğer hak, adâlet ve temel insan hakları değil de menfaat ve çıkarıcılık anlayışı egemen olursa, yeryüzüne barış ve huzur gelmez. Bundan da bütün insanlık zarar görür. Hz. Peygamber hadisin sonunda “Ölümü ve sonrasını hatırlamak” ilkesini ifade ediyor. Özetle birlikte yaşayabilmek, müsbet hareket ederek toplumsal barışı beraber inşa edebilmek için, dünyadaki her türlü davranışının hesabını öldükten sonra vereceği inancını, kafalara yerleştirmek, yani polisi ve savcuyu insanın içine yerleştirmek gerekmektedir (Sandıkçı: 2009:29).

1.3. Geleneğimizde Müsbet Hareket Tecrübeleri

İnsan hedef itibariyle hep geleceğe yönelir ancak bugünü anlamak için dünü, özellikle de Asr-ı Saadeti iyi bilmek gerekir.

Elmalılı bu hususa, “İnsanlar daha ziyade ileriye görsünler diye gözleri öne nazır yaratılmıştır. Boyunları ise, ihtiyaç olduğunda gözleri arkaya çevirip baktırabilecek hareketli mihver etrafındadır. Bir istikbal yolcusu için bu yaratılış şeklinin büyük bir uyarıcı önemi vardır.” (Yazır, ts:I/58) şeklinde dikkat çeker.

Şimdi bütün dünyada, “bir arada, birlikte barış içerisinde olalım!” sesleri şu ya da bu şekilde her tarafta yükseliyor. Dünyada çok dinliliği, çok kültürlülüğü toplumsal barış içerisinde yüzyıllar boyunca yaşatan tek uygarlık İslam uygarlığı olmuştur. Bunu, hemen bütün medeniyet tarihçileri kabul etmektedir. Mesela Yesrib’de hicretten önce uzun seneler süren Buas harpleriyle toplum iyice huzursuz olmuştur. Ancak hicret ve sonrasında ilan edilen kardeşlik antlaşmasıyla Medine’ye huzur ve barış gelmiştir.

Hz. Peygamber (sav)’in Yesrib’de inşa ettiği hususlardan birisi müsbet hareketin dinamosu ve kurumsal anlamda ilk misali, “kardeşlik projesi” idi. Hz. Peygamber, Medine’de farklı dinî gruplarla sözleşme imzalamış, ama onları asla Müslüman olmaya zorlamamıştı. Her şeye rağmen yine de onlarla birlikte yaşanmasını istemiştir. İktisadi, sosyal, kültürel ve dinî açılardan farklı grupların bir arada barış, huzur ve güven içerisinde yaşaması için Peygamberimiz Yesrib’de birtakım tedbirler almıştır. Muhacirlerin yerleştirilmesi, onların ve ailelerinin temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Muhacirler ile Ensar arasında sosyal ve iktisadi yardımlaşma ve dayanışma ilişkisinin kurulduğu antlaşmaya “*muâhât*” (kardeşleşme) adı verilmiştir. Müslümanları bu şekilde kardeş yaptıktan sonra Enes b. Malik’in evinde bütün Mekkeli ve Medineli Müslümanların ileri gelenlerini bir araya getirerek onlarla bir sözleşme yapılmıştır. Müslümanlar ile gayri Müslimler bu sözleşmeyi imzalamış ve bu sözleşme “*Medine Vesikası*” olarak tarihteki yerini almıştır. Bu sözleşmeyi Müslümanlar, Yahudiler ve diğer bütün kesimler

kabul etmiştir. Sözleşmenin ilk kısmı Müslümanlar, ikinci kısmı Yahudiler ve diğer gayr-ı Müslim kesimlerle ilgilidir.

İlk günlerde gayr-i Müslimler, Hz. Muhammed'in Peygamber olduğunu kabul etmemekle birlikte bu sözleşme yapıldığı zaman Hz. Peygamber'in hakem olduğunu kabul ettiler. Böylece *"üzerinde ihtilafa düşülen herhangi bir husus Allah'a ve Resûlullah'a götürülecektir."* (md, 23) maddesiyle, şehirde hakem olarak Hz. Peygamber kabul edilmiş oldu. Bu sözleşmeye göre, çıkan bütün sorunlar, çözülmesi için Hz. Peygamber'e götürülecek ve her konuda O'na müracaat edilecektir. Bu konuda Kur'ân'da da ihtilafa düşülen bir konunun Allah ve Resulüne götürülmesi (bkz. Nisa, 4/59) emri bulunmaktadır. Bu sözleşme ile ırkı, dili ve dini farklı olan herkese din özgürlüğü, can ve mal güvenliği, ticaret ve çalışma ortamı, toplumsal güven, barış ve huzur sağlanmış oldu.

Hudeybiye'ye bin dört yüz sahabeyle gelen Allah Resulü'nün, iki sene sonra yolda katılanlarla birlikte on iki bin sahabeyle Mekke'yi fethetmesi, İslam'ın müsbet hareketle, barış ortamında yayıldığına göstergesidir (İbn-i Hişâm, 1971:I/854-869). Kur'ân-ı Kerim'in ortaya koyduğu esaslar ve Hz. Peygamber'in hicretinden sonra Hıristiyanlarla yaptığı anlaşmalar (Hamidullah: 1969:59-62) toplumda müsbet hareket adına önemli ilke ve örneklerdir.

Bu değerlendirmelerden sonra şunu da belirtmekte fayda mülahaza etmekteyiz. İslam tarihinde, içinde yaşadıkları toplumun anlayışından ve zikrettiğimiz âyetlerin nesh edildiğini kabul eden fakih ve müfessirlerin yorumlarından etkilenerek, Müslümanların geçmişte ve günümüzde fert ve grup bazında bazı inhisarcı ve ötekine tahammülsüz davranışlar içine girdikleri de görülmektedir (Atalay, 2009:88-94). Ancak Müslümanlar olarak sahip olduğumuz mirasın günümüzde varlık-bilgi-değer

sistemindeki yozlaşmadan kaynaklanan medeniyet bunalımına çözüm olacak şekilde yeniden sistemleştirilmesi, sadece Müslüman toplumlar için değil, bütün bir insanlık için yeni ufuklar açacaktır. Yerel, fer'î ve kısır iç tartışmaların ötesinde İslâmî medeniyet birikimine bütüncül bir yaklaşım, bu cehd için gerekli teorik ve metodik araçları bize sağlayacaktır (Davudoğlu, 1996:35).

İnsanların çoğulcu bir zeminde bir arada yaşamalarını sağlamak, diğerlerinin, en az kendileri kadar yaşamaya hak sahibi olduklarını kabul ile üst değerleri arasında barışa daha etkin bir işlev atfeden bir kültürün varlığını zaruri kılmaktadır. Kültürlerin oluşumunda kutsal metinlerin hâkim unsur olduğu görüşü, çağdaş kültürel antropolojik çalışmalarca kesinlik kazanmıştır. Dolayısıyla farklı kültürleri ve toplumları bir arada yaşatma ve her kültür içindeki evrensel değerleri bir havuzda biriktirip beşeriyetin maslahatı için değerlendirme, her şeyden önce müsbet hareket ederek, barış ortamını gerçekleştirmeye ve korumaya bağlıdır. Bu gerçekten hareketle, çoğulcu toplumun Kur'ânî temelleri arasında Kur'ân'ın "barış ve savaş" konusundaki yaklaşımı ve hedefleri dikkatle incelenmelidir (Atalay, 2015:197). İşte bu ilkeler ve tarihten misaller, İslam tarihinde daima birlikte, beraber, bir arada yaşamanın referansları olmuştur.

2. Risale-i Nur'da Müsbet Hareketle İlgili İlkeler

Toplumun ıslahında ferdî mesuliyetin önemi, tarih boyu tartışılan konuların başında gelmektedir. Sütten kaymak elde etmek gibi seviyeli insanların ve idarecilerin toplumdan süzülmesi, tabandan tavana doğrudur (Eren, 1998:107). Bu anlamda Mâide, 5/105. âyette, "siz kendinize bakın, siz doğru yolda olduğunuz takdirde sapan sapan kimse size zarar veremez"

buyrularak ferdî mesuliyete dikkat çekilmektedir. Konu ile alakalı olarak Bediüzzaman da, “*nefsini düzeltmeyen başkasını düzeltmez*” (Nursî, 1987:250) demektedir

Müsbet hareket, iman ve vahiy temelinde teori ve uygulama olarak incelenmesi gereken önemli bir bakış açısı ve hayat tarzıdır. Said Nursî, insana, topluma ve sosyal olaylara bakış ve davranış şeklini orijinal bir kavram ile “müsbet hareket” olarak ifade etmiştir. Müsbet hareket noktasında Bediüzzaman, “*bizler menfî değil, müsbet hareket etmeliyiz. İman hizmetini yerine getirip, ilahi vazifeye karışmamalıyız. Müsbet iman hizmeti, neticesinde asayişî muhafazayı temin ettiği için başa gelen sıkıntıları sabır ve şükürle karşılamak gerekmektedir.... İmansızlık hareketi karşısında iman hareketi içerisinde olunmalıdır...*” (Nursî, 2011:249) diyerek müsbet hareketin iman hizmeti, menfinin ise imansızlık cereyanı olduğunu veciz bir şekilde ifade etmiştir.

Said Nursî, İslam dünyasının meseleleri, milliyet, hürriyet, kimlik meselesi, dini ve milli duyguların dengesi gibi konuları müsbet hareket noktasından ele almıştır. “Doğuda bir asker hata yapsa, batıdaki bir askere ceza vermek veya İstanbul’da bir esnafın hatasını Bağdat’ta bir esnafa yüklemek nasıl doğru değilse, her hadisede kendisinin cezalandırılmaya teşebbüs edilmesinin vicdanları yaralayacağını” (Nursî, 2006:66) belirten ifadelerinden anlaşılacağı gibi, kendisine yapılan haksızlıklara karşı tavır olarak, müsbet hareket etmeme endişesiyle şikâyet dahi etmemiştir. Bediüzzaman’ın şu cümleleri ise, onun şahsını yapılan hataları affederek müsbet hareket yolunu tercih ettiğini göstermektedir:

“Eğer sizler tarafından başıma gelen eziyet ve sıkıntılar kendi nefsim adına geliyorsa hakkımı helal ediyorum. Belki nefsim bununla halini düzeltir de günahlarına keffaret olur. Dünyada çok safa çektim birazcık cefasını

çeksem de yine şükrederim. Ben imana ve Kur'ân'a hizmet ettiğim için bu sıkıntılar başıma geliyorsa bunun savunmasını ben yapmam Allah'a havale ederim” (Nursî, 2006: 67-68) demektedir.

İslam âlemine, intizamı bozulmuş bir şura meclisi nazarıyla (Nursî, 1992:78) bakan Bediüzzaman, değişik vesilelerle İslam dünyasını geri bırakan hastalıkları tespit etmeye çalışmıştır. Bunlar kimi zaman topluma hâkim olan genel davranış bozuklukları, kimi zaman da İslam dünyasındaki elitin yanlış yaklaşımları şeklinde ortaya konmaktadır. Topluma hâkim olan genel davranış bozukluklarını *Hutbe-i Şâmiye* isimli eserinde, birincisi “ümitsizliğin içimizde yeniden dirilmesi”, ikincisi “doğruluğun toplum hayatında ve siyasette ölmesi”, üçüncüsü “düşmanlığa muhabbet”, dördüncüsü “mü'minleri birbirine bağlayan nuranî rabitaları bilmemek”, beşincisi “çeşit çeşit sarî hastalıklar gibi intişar eden istibdad”, altıncısı şahsi menfaatlere aşırı ilgi göstermek (Nursî, 1990:16-17) şeklinde altı sınıfta toplanmıştır. Bu davranış bozukluklarının müsbet hareketi engelleyici, menfi hareketi körükleyici bir mahiyet taşıdığı söylenebilir.

İman, hürriyet ve hukuk kavramları arasında kurduğu mantikî ilişki Bediüzzaman'ın siyasî görüşlerinin ve ferdin siyasî katılımının temelini oluşturur. Aynı zamanda başkasının hukukuna tecavüz olarak bildirilen menfi hareketin nasıl engelleneceğini ve müsbet harekete dönüşeceğini,

“Zira Rabıta-i iman ile Sultan-ı Kâinat'a hizmetkâr olan adam, başkasına tezellül ve tenezzül etmeye ve başkasının tahakküm ve istibdadı altına girmeye o adamın izzet ve şehamet-i imaniyesi bırakmadığı gibi; başkasının hürriyet ve hukukuna tecavüz etmeyi dahi o adamın şefkat-ı imaniyesi bırakmaz. Evet, bir padişahın doğru bir hizmetkârı, bir çobanın tahakkümüne tezellül etmez. Bir

biçareye tahakküme dahi o hizmetkâr tenezzül etmez. Demek iman ne kadar mükemmel olursa, o derece hürriyet parlar. İşte Asr-ı Saadet” (Nursî, 1992: 81; 1990: 23) ifade etmektedir.

Din ve milliyet arasındaki birlik, İslam kimliğinin kimlik hiyerarşisinin en üstünde yer almasını gerekli kılmaktadır. Bu aynı zamanda milliyetçi kimliği temel alan Batı toplumları ile din ve milliyeti ayrılmaz bir bütün haline getirmiş olan doğu toplumları arasındaki en önemli farktır. Sultan Reşad’ın Rumeli seyahatine refakati esnasında hamiyet-i diniye ve hamiyet-i milliyet konusunda kendisine yöneltilen soruya Bediüzzaman’ın verdiği cevap, bu konudaki tavrını çok iyi özetlemektedir:

“Biz Müslümanlar indimizde ve yanımızda din ve milliyet bizzat müttehittir. İtibarî, zahirî, ârizî bir ayrılık var. Belki din milliyetin hayatı ve ruhudur. İkisine birbirinden ayrı ve farklı bakıldığı zaman; hamiyet-i diniye, avâm ve havassa şamil oluyor. Hamiyet-i milliye, yüzden birisine-yani, menâfi-i şahsiyesini millete feda edene- has kalır. Öyle ise hukuk-u umumiye içinde hamiyet-i diniye esas olmalı. Hamiyet-i milliye, ona hâdim ve kuvvet ve kal’ası olmalı. Hususan, biz şarklılar garplular gibi değiliz. İçimizde kalplere hâkim hiss-i dinîdir. Kader-i Ezelî ekser Enbiyayı şarkta göndermesi işaret ediyor ki, yalnız hiss-i dinî şarkı uyandırır, terakkiye sevk eder. Asr-ı Saadet ve Tâbiîn bunun bir burhan-ı kat’îsidir. Hamiyet-i diniye ve İslâmiyet milliyeti, Türk ve Arap içinde tamamıyla meczolmuş ve kâbil-i tefrik olamaz bir hale gelmiş. Hamiyet -i İslâmiye en kuvvetli ve metin ve Arştan gelmiş bir zincir-i nuranîdir. Kırılmaz ve kopmaz bir urvetu’l vuskadır. Tahrip olmaz, mağlup olmaz bir kudsi kal’adır” (Nursî, 1990: 64-65; 1992: 101).

Milliyetçiliğe bir üst kimlik olarak şiddetle karşı çıkan Bediüzzaman aynı zamanda fikr-î milliyetteki gücün müsbet bir

şekilde ve üst kimlik olan İslam kimliğinin emrinde kullanılabileceğini ifade etmektedir:

“Hem fikr-i milliyette bir zevk-i nefsanî var; gafletkârâne bir lezzet var; şeâmetli bir kuvvet var. Onun için şu zaman da hayat-ı içtimaiye ile meşgul olanlara, fikr-i milliyeti bırakınız denilmez. Fakat fikr-i milliyet iki kısımdır. Bir kısmı menfidir, şeâmetlidir, zararlıdır; başkasını yutmakla beslenir, diğerlerine adâvetle devam eder, müteyakkız davranır. Müsbet milliyet, hayat-ı içtimaiyenin ihtiyac-ı dahilisinden ileri geliyor; teâvüne, tesânüde sebeptir; menfaatli bir kuvvet temin eder, uhuvvet -i İslâmiyeyi daha ziyade te'yid edecek bir vâsita olur. Şu müsbet fikr-i milliyet; İslâmiyete hâdim olmalı, kal'a olmalı, zırhu olmalı, yerine geçmemeli” (Nursî, 2006: 347).

“Hilekâr Avrupa zalimleri, Müslümanları parçalayıp yenmek için menfi milliyet fikrini Müslümanlar arasında uyandırıp yaymak için çabalıyorlar” (Nursî, 2006:345) diyen Bediüzzaman, bu parçalanmanın önüne geçmek için büyük çaba sarf etmiştir. Meşrutiyet'in ilanını müteakip ortaya çıkacak menfi milliyetçilik hareketlerinin çözücü etkisine karşı İslam milliyeti fikrini diri tutmaya çalışmıştır:

“Madem ki meşrutiyette hâkimiyet millettir. Mevcudiyet-i milleti göstermek lâzımdır. Milletimiz de yalnız İslâmiyettir. Zira Arap, Türk, Kürt, Arnavut, Çerkez ve Lazların en kuvvetli ve hakikatlı revabıt ve milliyetleri İslâmiyetten başka bir şey değildir. Nasıl ki az ihmal ile tevaif-i müluk temelleri atılmakta ve on üç asır evvel ölmüş olan asabiyet-i cahiliyeyi ihya ile fitne ikaz olunmaktadır. Ve oldu gördük” (Nursî, 1990: 93).

Bediüzzaman müsbet hareket noktasında, “insandaki hürriyetin yarısı kendisine aittir, yarısı da başkasının hürriyetini ihlal etmemektir” (Nursî, 1990:81; 1992:22); “Ahlaksızlık ve sefihlikte hürriyet duygusu, hürriyet değil belki de şeytanın

hükmü altına girmek, nefse esir olmak, hayvanlaşmaktır. Asıl hürriyet ne kendisine ne de başkasına zararı dokunmamaktır.” (Nursi, 1990:19) sözleriyle hürriyeti de değerlendirmektedir.

Daha sonra irad ettiği Şam hutbesinde de özellikle Türkler ve Araplar arasında ekilmeye çalışılan düşmanlık tohumlarına karşı İslam milliyeti anlayışının birleştiriciliğine çağrıda bulunmakta ve

“Hürriyet-i şerîyye ve meşveret-i meşrua hakiki milliyetimizin hâkimiyetini gösterdi. Hakiki milliyetimizin esası, ruhu ise İslâmiyettir. Ve Hilâfet-i Osmaniye ve Türk ordusunun o mill’îyete bayraktarlığı itibariyle, o İslâmiyet milliyetinin sadeî ve kal’ası hükmünde Arap ve Türk hakiki iki kardeş, o kal’a-i kudsiyenin nöbettarıdır. İşte bu kudsî milliyetin rabitasıyla, umum ehl-i İslâm bir tek aşiret hükmüne geçiyor. Aşiretin efradı gibi İslâm taifeleri de birbirine uhuvvet-i İslâmiye ile mürtebit ve alakadar olur” (Nursî, 1990: 54; 1992: 97) demektedir.

Müslüman kalbini ağlatacak son derece üzüntü verici sosyal bir yara da: ‘dış düşmanların ortaya çıkması ve saldırması durumunda, iç düşmanlıkları bir kenara bırakmak’ şeklindeki sosyal maslahatı en bedevi topluluklar dahi yapmaktadır. O halde, Müslümanlara hizmet derdinde olanlar, dışarda bu kadar saldırmaya hazır düşman varken, neden kendi aralarındaki küçük kırgınlıkları unutmayıp, dış düşmanların saldırılarına zemin hazırlamaktadır. Bu durum bir vahşettir ve Müslümanca hayat yaşama vasatına ihanettir. Müslümanlara karşı saldırma düşüncesi içinde olan ne kadar düşman var bilir misiniz? Bu düşmanlara karşı, el ele verip savunma durumuna geçme zaruretine rağmen, düşmanların saldırısını kolaylaştırma, Müslümanların topraklarına girmeleri için kapıları açma anlamına gelen düşmanca taraftarlık ve inatlar Müslümanlara

yakışmamaktadır. Dünyanın her tarafında Müslümanlara karşı türlü düşmanlık edenlere, en kuvvetli ve en mühim siper, İslam kardeşliğidir. Bu kardeşliği, küçük bahane ve tartışmalarla zayıflatmanın Müslümanların maslahatına zarara verdiğini bilip dikkatli olmak gerekmektedir. (bkz. Nursî, 2006:288)

Sonuç

İnsanoğluna hayır-şer, güzel-çirkin, iyi-kötü arasında bir tercih yapma kabiliyetiyle beraber sorumluluktan hoşlanmayan bir nefis, heva (Furkan, 25/43, Câsiye, 45/23) ve unutkanlık (Tâhâ,20/115) gibi duygular verilmiştir. Bu özellikleriyle insan, kendi kendisine yeten bir varlık değildir. Yani yaratılışına uygun hareket tarzlarının belirlenmesinde, cennete giden yoldaki tehlikelerden sakınmasında, bir rehber olmadan, sırf akli ve duygularıyla hareket etmesi mümkün değildir. Ahlâkî ve insanî değerlerin kaybolduğu, insanlığın cehalet karanlıkları altında kıvrandığı bir dönemde doğan Kur’ân güneşi, insanlığı tarihin karanlıklarından aydınlığa çıkarmıştır.

Toplum birbiriyle alakalıdır. Aile fertlerinden birinin rahatsızlığı ailenin diğer fertlerine tesir ettiği gibi, toplumdaki belli kesimin rahatsızlıkları zaman olur bütün insanlığı tesiri altına alır. Hz Peygamber bunu “gemideki insanlar” temsiliyle anlatmıştır. Bu insanlardan bir grup geminin üst kısmında, diğerleri alttadır. Alttakiler su almak niyetiyle gemiyi delmeye başlarlar. Üsttekiler bu duruma engel olursa hepsi kurtulur, seyirci kalırlarsa beraber boğulurlar. (Tirmizi 1992:Fiten 12) İnsanın olduğu yerde problem olur ancak asıl sıkıntı, bu problemlerin çözümü için çalışmamaktır.

İnanan insanlar zelil bir altında şekilde esaret altına girmemek için iyi düşünmelidir. Onların ihtilaf ve ayrılıklarından istifade edecek olan her türlü düşmana karşı, mü’minler kardeşir

duygusuyla hareket edilmelidir. Aksi durumda ne hayatı ne de hukuku muhafaza mümkün olamaz. İki kuvvetli pehlivan birbiriyle düşmanca boğuşurken bir çocuk ikisini de alt edebilir. Terazide iki ağırlıktan birisinin tarafına ilave edilen küçük bir taş dengeyi değiştirir. İşte bu misallerdeki gibi, iman ehli insanların birbirlerine karşı ihtiras ve düşmanlık dolu tarafgirlikleri güçlerini azaltır, yenilmelerine sebep olur. Eğer sosyal hayatla ilginiz varsa birbirlerine kenetlenmiş sapa sağlam binalar gibi davranıp dünya hayatında sefillikten, ahiret hayatında da şikâyetten kurtulmak gerekmektedir.

Toplumda müsbet hareketin kaynağı olan İslam dini, canlılık veren rüzgâra benzer, uğradığı yerlere, toplumlara ruh verir. Bediüzzaman'ın ifade ettiği gibi milletin ihyası, dini değerlerin ihyası ile olacaktır.

Kaynakça

- Abdülbâki, M. F. (1982). Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm, İstanbul: Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Âlûsî, M. (ts.). Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Aron, R. (1986). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, Çev. Alemdâr Korkmaz, Ankara: Kültür Yayınları.
- Atalay, O. (2009). "İslâm Düşüncesinde Birlikte Yaşamının Dinî Temelleri", İslam Medeniyetinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi, 2008 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu, (ss.70-97) Ankara: DİB. Yayınları.
- Atalay, O. (2015). İslam Toplum I (Çoğulculuk ve Özgürlük), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (2010). XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Din ve Diyanet, Der. Ömer Menekşe, Ankara: DİB. Yayınları.
- Buhârî, M.İ. (1981). Câmiu's-Sahîh, İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Çağrıcı M. (2006). İslâm Düşüncesinde Ahlâk, İstanbul: Dem Yayınları.
- Çetiner, B. (2007), “Hz. Muhammed (sas)’in Mesajının Evrenselliği Bağlamında Dinler Arası Diyalog”, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, Yay. Haz. Mahfuz Söylemez, Ankara: İslami İlimler Dergisi Yayınları.
- Davudoğlu, A. (1996). “İslam Düşünce Geleneğinin Temelleri, Oluşum Süreci ev Yeniden Yorumlanması”, Dîvân Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi, (ss.1-44) ISSN:1300-9648, Yıl 1. Sayı 1. İstanbul: Bilim Sanat Vakfı Yayınları.
- Duman, M. Z. (1996). Nüzulünden Günümüze Kur’ân ve Müslümanlar, Ankara: Fecr Yayınları.
- Dumlu Ö. (1994). Kur’ân-ı Kerim’de Ma’ruf ve Münker, İstanbul: Ravza Yayınları.
- Eren, Ş. (1998). Kur’ân ve Toplum, İstanbul: Zafer Yayınları.
- Eyüpoğlu, O.- Okuyan, M. (2008) “Kur’ân’ın Sosyo-Kültürel Koşulları Dikkate Alışı: Ma’rûf Kavramı Örneği” Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. (ss.175-212). Samsun:
- Hamidullah, M. (1389/1969). Mecmuâtü’l-Vesâiki’s-Siyâsiyye, Beyrut: Dâru’l-İrşâd.
- Hamidullah, M. (1981). İslâm Müesseselerine Giriş, çev. Sırma, İ. S. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Hanbel E. M. A. (1421/2001) Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Thk. Şuayb el-Arnâvudî-Adil Mürşid, Beyrut: Müessesetür-Risâle.
- Hodgson, M. G. S. (1993). İslâm’ın Serüveni, İstanbul: İz Yayınları.
- Isfehâni, R. (1986) el-Müfredât fî Ğaribi’l-Kur’ân, İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Işık, E. (1996). “Fussilet Suresi”, İstanbul: TDV. Yayınları.
- İbn-i Cinnî, O. (1406/1982) el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzi’l-Kıraât, (Th. Nasıf A. N.-İsmail A.) İstanbul: Dâr’u Sezgin.
- İbn-i Hişâm, M. (1396/1971). Siretü’n-Nebeviyye, Beyrut: Dâru’t-Turâsi’l-Arabiyye.
- İbn-i Kesîr, E.F. (1388/1961). Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî.

- İbn-i Manzûr, C. M. (1388/1968). Lisânu'l-Arab, Beyrut: Dâru Sâdr.
- Kasımî, M. (1376/1957). Tefsîru'l-Kâsımî, (Mehâsinu't-Te'vîl), Şam: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye.
- Kırca, C. (1996) Kur'ân ve Bilim, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Kırca, C. (1998). "Kur'ân'ı Anlamada Dil Problemi", Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi, İstanbul.
- Kırca, C. (2000). "Kur'ân ve Tabiî Bilimler", Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları I, İSAV. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Merağî, M. (1373/1953). Tefsîru'l-Merâğî, Mısır: Şirketu Mektebeti Mustafa el-Bâbî.
- Müslim, H.K. (1981), Sahih, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nursî, B. S. (1987). Sözler, İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Nursî, B. S. (1990). Hutbe-i Şâmiye, İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Nursî, B. S. (1992) Tarihçe-i Hayat, İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Nursî, B. S. (1990). Münâzarat, İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Nursî, B. S. (2006a). Lem'alar, İstanbul: rnk neşriyat.
- Nursî, B. S. (2006). Mektûbat, İstanbul: rnk neşriyat.
- Nursî, B. S. (2011). Emirdağ Lâhikası, İstanbul: rnk neşriyat.
- Nursî, B. S. (2011). Şualar, İstanbul: rnk neşriyat.
- Önkal A. (1993) "Civar" DİA, İstanbul: TDV. Yayınları.
- Sandıkçı, K. (2009). "Peygamber'imiz Hz Muhammed'in Kuşatıcı Mesajı", İslam Medeniyetinde Bir Arada Yaşama Tecrübesi, 2008 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu. (ss.24-31). Ankara: DİB. Yayınları.
- Tantavi, C. (ts). el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm, Mısır.
- Tirmîzî, M. İ.(1992/1413) Sünenü Tirmîzî, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Yazır, E. M. H. (ts). Hak Dîni Kur'an Dili, ysz: Eser Neşriyat.
- Zemahşerî, C. (ts). el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl, Beyrut.